

B i d r a g

till

SVENSKA SKALDEKONSTENS HISTORIA.

Afhandling

som med vittberömda Philos. Facultetens
tillstånd

under inseende af

MAG. PEHR DANIEL AMADEUS ATTERBOM

Professor i Ästhetiken och Vitterheten, Ridd. af K. N. O.

En af de Aderton i Svenska Akademien,

Ledamot af åtskilliga Lärda Samfund

för

Philosophiska Graden

utgifves

af

SEM HEDRÉN

af Vermlands Nation

och offentligen försvaras

på Gustavianska Lärosalen d. 15 Juni 1846.

p. v. t. e. m.

12.

UPSALA 1846.

Wahlström & C.

Så t. ex. hans midsommarnatts-båtfärd med några få personer på sjön Lelången, vid vestra Ed, emellan det Svenska och det Norrska landet; hvarvid de på norrska stranden utställda Danska posterne togo skräck och lupo sin kos; under det Konungen, glad och vänlig, på en blomsterrik holme lät sig undfågnas med dessa hans älsklings-läckerheter, som ej lätteligen i Sverige kunna tryta. Men sedan han genombrutit den lockande norrska gränsen, — emot alla trägna föreställningar af Görtz, som ville hålla svärdet i skidan tills den mäktige Czaren vore blifven vän och bundsförvandt, — lät hans öde ej länge vänta sig. Snart kom morgonen af den Söndag, som blef hans dödsdag. Hans aningsfulla beteende under denna dag är bekant. Här må blott tilläggas (ur Hultmans berättelse), att han den morgonen "lät kläda sig uti helt nya rena blå kläder, hatt, handskar, stöflar och sporrar"; och att han i denna nya dräkt, sedan han hört predikas öfver evangeliet om Frälsarens inridande i Jerusalem och på eftermiddagen bivistat aftonsången, red om aftonen, på "hästen Engländaren", upp uti approachingen. Påminner man sig härvid de kända omständigheter, att han då nyss hade kastat på elden några af Fältmarskalken Mörner mottagna (och troligen angifvelser eller varningar innehållande) papper, dem han på morgonstunden genomögnat; att han under de båda gudstjerner, och emellan dem, syntes mer än vanligt försänkt i tankar, till och med något orolig, men emot alla ut-

märkt vänlig; att han, vid sin uppridt till tranchéen, behöll i fickan, der de olycksbådande papperen dittills legat, blott Gustaf Adolfs bönbok och porträtt: så tyckas äfven de ”nya, rena kläderna” få en viss sinnbildlig betydelse. Anländ till stället, njöt han der — sednare på qvällen — ännu engång en af sin gamle tjenare framburen vederqvickelse, och återskickade denne med några nådiga ord; — kanske de sista, som hördes från hans läppar *). Genast efter Hultmans bortgång drabbades han — lemnad allena, med hvilka? eller hvilken?**) — i sin tinning af det vapen, som (enligt all sannolikhet) begagnade ett länge afbidadt tillfälle.

*) ”Sedan jag emellan kl. 8 och 9 uppburit mat för H. M. uti Approacherna, tog H. M. mig i min råck-knapp och i nåder sade till mig: ”Nu skall du vara (ordinarie) Kökemästare”; hvarvid jag i underdånighet bad, att H. M. ville benåda mig med skriftelig fullmakt; hvarpå H. M. svarade: ”ja, strax vi komma hem till Tistedal.” Men, Gudi klagadt! rätt som de hinte skrifva halfva fullmakten, kom lakejen med den bedröfliga posten, att en kula hade träffat H. M. vid dess vänstra tinning och utgått igenom dess högra.”

**) Såsom det synes, antingen med de båda tvetydiga Fransmännen Megret och Siquier, eller — hvilket är sannolikaft — med den sistnämnde ensam. Det förra försäkras uttryckligt af Voltaire, som personligen känt Siquier, och säger sig (naturligtvis genom honom) veta sanna förloppet. Allmänna rösten höll, under flera årtionden efter Hjeltens frånfälle, Siquier för hans mördare — och misstänker ännu, om icke både Svågern och Systemen, åtminstone den förre att hafva stått bakom tillställningen. Eftertänkligt måste alltid finnas, att denne General-Adjutant Siquier, en gunstling hos bemälte Svåger, märktes brydd, när han vid sin ankomst till tranchéen (der han för den aftonen ägde intet att göra) blef af någon tillfrågad, hvad han der hade att syssla; att han af (eg-

Om de icke i sammansvärjningen deltagande Generalernes beteende vid tillfället, är ej mycket att säga. De voro subaltern-själar: hedersmän, men uttröttade,

na och andras uppgifter) omnämnes såsom närvarande vid Konungens död, men icke bland de officerare, som i det ögonblicket stodo nedanför bröstvärnet af den gamla tranchéen, mot hvilket Konungen lutade sig; att han alltså tycks ha stått ofvanför bröstvärnet eller innanom det, omedelbart hos eller bredvid Konungen; att både Megret (i sitt bref från Paris till Svenske Envoyéen Gedda) och Siquier (i sin berättelse för Voltaire) bevisligen falskt angifvit Konungens ställning mot bröstvärnet och den honom dödande kulans storlek, i ögonskenlig afsigt att förebygga eller undanrödja tviflet om han fallit för ett skott från fästningen; att Megrets uppgift, enligt hvilken det gevär, som skjutit kulan, ej kunnat bäras af någon människa (äfven den starkaste), och Voltaires, enligt hvilken Siquier ej hade kunnat skjuta honom annorlunda än med em under sin kappa gömd pistol, då likväl den dödande kulan vägde ett halft skålpund och gjorde en öppning hvare man kunde insticka tre fingrar, vederlägges genom likets besigtning 1746 af Hårleman, Ekeblad och Höpken, hvarvid sårets dimensioner utröntes vara så små, att det näppligen kunnat härröra ens från en musköt-kula; att den trogne Carlberg, skickad af General Schwerin till Konungens högqvarter för att af vakten derstädes anskaffa bår för en skjuten officer, der möttes genast af en Öfverste-Löjtnant Posse med den frågan: "är Kungen skjuten?" (en fråga, som ej illa passar till den från en förnäm officer, några dagar förut, i lägret vid Fredrikshall hörda förutsägelsen af Konungens dödsdag); att Siquier var den, som framförde dödstitidningen till Prins Fredriks tre tjerdedels mil derifrån belägna högqvarter Torpum, der denne då med några Generaler och Officerare satt till bords, — och der man på det vis mottog budskapet, att det, sedan det först hviskats till Prinsen, hviskades från man till man kring hela laget (utan ett enda utrop af smärta, bestörtning, öfverraskning), hvarpå alla, efter i detsamma slutad måltid, stego till häst och ordres om ett interims-tillsärrande

och tyckande att "gärdet nu var uppgifvet". De ypperste af Carls Generaler voro dels döda, dels fångna. Bland de närvarandé fanns ingen personlighet, som, lik Bernhards af Weimar vid Lützen, kunde besluta, uppleda, medrycka, leda. Härens och folkets känsla tolkar den gamle Taffeltäckaren, i dessa slutverser:

Nu faller min penna till jorden ur näfvan,
 Nu darrar och skälver mitt hjerta, min kropp;
 Nu är jag helt omlagd med skräck och med bäfvan,
 Ty jag, som den ringste, förlorat allt hopp!
 Jag kan icke mera, än sucka och qvida;
 Jag vrider min' händer med ynkelig gråt.
 Oändelig ängslan jag ständigt måst lida.
 Tvi vare den kulan, som ställde försåt
 För Sveriges dyre och tappraste hjelte,
 Hvars stora bedrifter med ögon jag sett,
 Hur oförskräckt han i sitt lif spändehälte
 Med hvem som i väpning mot honom sig redt!
 De dråpliga dater han hafver bedrifvit,
 Med stora triumfer i riken och land,
 Jag här uti ödmjuk enfaldighet skrivit
 Och gifver hvar redelig Svensk uti hand.

Dock — originalets sista rad låter det gifvas "i Kongens och Drottningens hand". För den sörjande trotjenaren, som icke sagt ett ord om hvarifrån

af alla vägar till Sverige blefvo utfärdade; att Siquier sjelf, under en sjukdom i Stockholm 1722, angifvit sig vara Konungens baneman; att han (såsom Lagerbring hört försäkras) äfven efteråt, tillfrisknad och sedan han "till sin helsas stärkan- de brukat Medevi", ändock förmärklits plågad af samma föreställning; att de hos Voltaire andragna skälen till Siquiers rättfärdigande äro samtligen ytterst svaga, och därför utan möda vederlagda af Lagerbring (som låtsar ändock vilja frikänna honom, men sjelf anför nya grunder till hans fällande).

kulan kom, var sådant förmodligen det bästa råd, om ej slik tystnad skulle uttydas illa. Ty officiellt hette det i den tiden ständigt, att Hjelten fallit för ett skott från fästningen. "Det var", säger Lagerbring, "ett statsbrott, att yttra, att han ej stupat för en Dansk kula". Endast Archiatern Rudbeck tillät sig, och det i ett tal på andra dagen af sjelfva Ulrika Eleonoras krönings-högtid, ja i hennes närvaro, att påstå motsatsen; deraf uppkom ett "mummel", som dock "dämpades genom ett slags förklaring". Denna måste varit kinkig nog. Arten af det ömma intryck, som vid underrättelsen om det "danska skottet" satte Svågerns och Systemens hjertan i rörelse, framlyser omedelbarast i de tvenne genom dödsfallet föranledda bref, af hvilka det ena är hans notification, och det andra hennes svar derpå *). Jemnför man dessa med hela

*) Det förra, öfversändt med General-Majoren Bennet, låter sålunda: *"Madame ma très chère Épouse! Je dois représenter à V. A. R. que nous avons fait une très grande perte en perdant la Personne Sacrée de Sa Majesté nôtre cher Roi; mais vous devez en bonne Chrétienne vous être tout à fait préparé à cette perte, nôtre cher Roi s'exposant tous les jours aux perils. De grâce, ma chère, rendez vous en tout à la volonté de Dieu et soyez persuadé, que si ma personne vous est un peu cher, ménagez votre santé et ne tirez pas tant à coeur cette grande perte. Soyez persuadé, que je verserai à la dernière goutte de mon sang pour votre service. Je trouve ici toute l'armée, qui est de très bonne intention pour vous; et moi, je suis jusqu'au tombeau tout à vous. FRIEDR. P. D. HESSE. — Pardonnez que j'écris si à la hâte; mais je suis accablé d'affaires. Vous ferez bien d'écrire aux Landshofftig, aux Évêques et au premier (?) du pays, pour les assurer de*

den öfriga brefvexlingen, äfvensom med allt hvad man nu vet om deras och det segrande partiets enskilda

vos grâces. Aussi sera-t-il bon d'écrire aux Rois et quelques Princesses pour leur montrer la volonté que vous avez à faire la paix (såsom följden visade, för hvilket pris som helst). Svaret är — motsvarigt: Mon très cher Époux! Parmi nos tristes conjonctures, je ne puis consoler de recevoir vos aimables lettres, une du Général Bennet, et les deux autres avec votre chasseur. Tous vos conseils salutaires envers votre fidèle moitié sont déjà exécutés, outre quelques petites choses, que je ne manquerai point de faire, d'autant plus, quand la Diète doit commencer, à cause, que je veux, si j'ose dire, un peu ménager au commencement la mémoire de celui, que j'ai de la peine à nommer, par les sensibles douleurs, que je ressens au premier abord. (Man märke detta — lindrigast sagdt — iskalla ställe; hennes enda känslo-utgjutelse i anledning af den nyss skjutne Broderns minne!) Je n'ai jamais douté à la fidélité de l'armée, qui fait établir ma Souverainité; mais j'ai sujet à rendre grâce, après la merveilleuse direction de Dieu, à vous, mon bien aimé, à qui je suis prêt à partager la couronne chaque moment, qu'il vous plaît que je vous nomme mon Roi et Souverain . . . U. E. — De grâce, continuez dans votre familiarité, en m'appellant votre Ehekatze. Vous voyez, comme j'ai pris du coeur contre toute attente, et V. A. R. a, à cette heure, le pas devant le Duc (den arme Systemonen). — Bland de följande brefven förekommer ett, som, dateradt Tistedal d. 2 Dec. 1718, troligen är det ena af de tvenne med jägaren afsända; här talas rent språk: Ma très chère Epouse! Je vous envoie ici un General-Major, qui est de confiance et honnête homme, et à qui vous fidez hardiment. Je crois à mon avis que V. A. R. se doit faire déclarer Reine et de ne pas perdre du temps. Elle aura la bonté aussi d'écrire ici aux Generaux, qu'elle s'est déclaré Reine, et qu'elle ne doute nullement, que toute l'armée fera de même. Car tous les braves gens sont de ce sentiment; ainsi ne perdez pas du temps, ma chère! . . . Föröfrigt fortgår brefvexlingen, å hans sida med stigande artighet, å båda

och offentliga beteenden: då måste erkännas, att, i fall Carl verkligen stupade för en utländsk fiendekula, de

sidorna med stigande förtjusning; "äktenskaps-kattan" strykes och spinner. Dessemellan, vinkar, från honom, om Souverainitetens afsägande; om sättet att vinna allahanda personer; utlåtelse om Görtz, sådana som dessa: *J'espère que l'empoisonneur Goertz est arrivé. Votre Majesté aura la bonté de le faire garder rigoureusement, et de le traiter suivant ses mérites. — J'espère que Goertz et tous les messieurs de l'auf-handlung seront aux arrêts sur vos ordres. Cela fera un bon effet auprès du peuple. — Goertz est arrêté! Amen.* Hvad man borde göra för att ställa sig in hos Nationen, Arméem, Grannarne, derom talas öfverallt; hvad man borde göra för Sveriges ära och välfärd, derpå var ingen tid att tänka. Det enda dithörande är en till Prinsen inlemnad och vid ett af hans bref bifogad "Memoire" af Fransyske Ambassadören De la Marque: hvaraf väl första hälften likaledes handlar blott om inställnings-medel, men den sednare inråder, att — sist göra fred med Czaren, som fordrade största afträdelserna, och först med de öfriga Fienderna, som fordrade mindre; hvarefter man skulle kunna, med bistånd af England, Preussen, Polen samt tillika Frankrike och Holland, tvinga Czaren att krypa till korset, återtaga Estland och Lifland m. m. De hägringsbilder, som här förespeglas, gå till det otroliga; sitt maximum uppnå de i detta profstycke: *Le Roi de Pologne, pour obtenir la tranquillité et le repos, pourrait peut être (!) se laisser porter à ceder la Curlande à la Suède, et certainement pourrait servir à attaquer le Czar d'un côté, en se joignant avec les troupes d'Hannover et de Hesse, pendant que les flottes Anglaises et Suédoises l'attaqueront d'un autre côté et que l'armée de Suède pourra aussi agir, soit du côté de la Finlande, soit en Livonie par des transports de troupes, à quoi les sommes qu'on pourra tirer d'Angleterre, de Prusse et même de la France (qui entrera dans les mêmes mesures) pourront suffir, sans rien tirer dorénavant de la Suède, dont les révénués pourront servir à commencer dès à présent à quitter les dettes contractées pendant la dernière*

åtminstone icke försummade någon enda omständighet, som kunde bidraga att inför efterverlden göra dem saker till det brott, eller till det medvetande derom, för hvilket de i alla tider komma att — beskyllas. Men vi lemna dem under Guds dom, som längesedan träffat dem; och glädja oss, att få återvända till ett angenämare föremål: nämligen till den höga Hjeltepersonlighet, på hvars historiska betydelse, så ur folkhistorisk som vitterhetshistorisk synpunkt, vi nu ämnat kasta en sammanfattande slutblick.

Vi märkte, att man öfverhufvud har alldeles förmycket, så i afscende på Vitterhetens och Skaldekonstens belägenhet, som på Vetenskapernas, beklagat Sveriges lott under Carl XII:s tidsålder. Vi sökte besvara den frågan: hvilken var denne Hjeltens personliga ställning, allmämligen till Vitterhet och Konst, och särskildt till den Svenska? —

guerre. Enfin l'on peut même compter, que la guerre avec le Czar sera bien courte, et peut-être même qu'il n'y en aura pas, et que ce Prince sera le premier à éviter la guerre et à chercher la paix, lorsqu'il verra un accommodement fait avec les trois Rois susdits, et que d'ailleurs il verra les principales puissances de l'Europe, telle que la France, l'Angleterre et la Hollande, prendre vivement à coeur les intérêts de la Suède. (Ja väl, om ett dylikt prendre vivement à coeur någonsin hade varit någonderas allvar!) — Sådant kan man kalla "politisk poesi." Den Görtziska politiken anklagades för utsväfvande, fantastiska, chimeriska förslagsmakerier. Man jennföre — och dömme!

Vår förmodan besannades, att svaret på denna fråga kan utfalla betydligt annorlunda, än det hittills pläгат gifvas enligt vissa obestridda förutsättningar. Och tvifvelsutän ligger deri, för både den vittra och den allmänna Svenska Historien, en vigt, som, vid steget in i det egentliga adertonde århundradets Sverige, rättfärdigade vårt dröjande vid försöket att antyda ett sådant svar.

Ingen har öfver denne Konung yttrat ett mera träffande omdöme, än Voltaire, då han kallar honom: *l'homme le plus extraordinaire qui ait jamais été sur la terre; qui à réuni en lui toutes les grandes qualités de ses ayeux, et qui n'a eu d'autre défaut, ni d'autre malheur, que de les avoir toutes outrées* *). Hela sanningen af sitt utlåtande kom Voltaire sjelf aldrig i tillfälle att inse; men hvarje grundligare kännedom af Sveriges och Carl XII:s häfder skall mer och mer bekräfta den. Blott orsakerna till den förderliga öfverdriften har Voltaire förbisett. Vi ha sökt dem dels i de öden, som i Hjeltens ynglings-år brådskyndande uppkastade honom på thronen och inkastade honom på krigarbanan, dels i den förtida död, som ryckte honom bort innan han från denna bana lyckats finna

*) Lika riktigt tillägger han på ett annat ställe: *C'est peut-être le seul de tous les hommes, et jusqu'ici le seul de tous les rois, qui ait vécu sans faiblesse; mais il a porté toutes les vertus des héros à un excès, où elles sont aussi dangereuses que les vices opposés.*

någon för sin och rikets ära lämplig utgång." Hans natur tilläts ej någonsin uppnå en fullständig, eller ens mer än högst fragmentarisk, utveckling. Hans varelse hann aldrig helt genombryta sin första knoppnings omhöljen; aldrig, liksom Gustaf Adolfs, utslå i full blomning. "Kanske" — så sade vi — "ligger just häruti hemligheten af det gåtaktiga i detta ensliga hjelte-väsende, hvilket lika litet klarnade för hans eget medvetande, som för andras." Kanske begriper man endast härigenom det (till utseendet) alldeles oförmedlade sätt, hvarpå detta väsendes många skarpa motsatser vexelvis framträda.

Men just arvet af *toutes les grandes qualités de ses yeux*, eller egenskapen att inom sig hafva (såsom anlag) förenat dem, är, hvad hans vanliga bedömmare velat neka. De se i honom blott en soldat i största dimension, rå, hårdnackad, men af den sällsyntaste enskilda sedlighet; — ungefär ingenting vidare. Dit hör således äfven fränkännandet af allt interesse för Vitterhet. Till och med vid jemnförandet med Fadern, har man, liksom i så mången annan hänsigt, så äfven i denna ställt honom lägre. Båda begingo stora statsfel; och sonen fulländade, under skimret af den högsta krigar-ära, hvad fadern, under skimret af den högsta hushålls- och förvaltnings-nytta, hade förberedt. I skepnaden af dessa statsfel, äfvensom öfverhufvud af både dygd och brist, voro de visserligen ganska mycket skiljaktige. Men det förhåller sig med denna skiljaktighet

betydligt annorlunda, än man vanligen antagit. Å ena sidan gifvas likheter, dem man icke nog bemärkt; å andra sidan olikheter, som hos sonen uppkommit just genom det nyssnämnda arfvet; i kraft hvaraf denne var begåfvad med rikare förmögenheter. Att Carl XII var en ensidig krigar-natur, en berserk eller åtminstone viking, är en inbillning, hvartill, bland många omständigheter, den icke minst bidragit, att hans inhemska ovänner gerna ville hafva honom så betraktad*). Har man engång satt sig den i hufvudet, såsom man nu i halftannat århundrade gjort: då måste man tvifvelsutän förvånas, när man, vid noggrannare skärskådning, träffar en mängd själsdrag, som alls icke med denna föreställning inpassa. Man öfverraskas, när man upptäcker en både för ästhetiska och vetenskapliga föremål öppen tillgifvenhet, hvori han tycks beslägtad långt mera med Gustaf Adolf och Christina, hos hvilka en sådan var rentaf personlig, än med sin fader, hos hvilken nådeprofven mot dylika företeelser utgingo, om ej nästan blott från Lindskölds råd, åtminstone nästan blott från ett pligtbegrepp. Hvad som åtskilde honom från både Fader och Moder, — tvenne sins emellan högst olikartade naturer, — är tillräckligen uppenbart. Väl bråddes han på den förre i mycket: t. ex. i envetenhet och (hardt nära) obegränsad sjelftillit; i nit för renlärig lutherdom; i ett måttlöst be-

*) Till en del kanske ock så ytligt förstodo honom.

grepp om konungamakt och om helgden af dess envælde; i denna samvetsgrannhet, som, under de strängaste afsigter att handla rättvist, dock stundom ur Gamla Testamentet tog sina föresyner vid utöfvandet af *jus majestatis* och *jus belli*; i obenägenheten att hålla tal; i oviljan att tala franska; i soldatiskhet, jagtlust, öfverdådigt ridande; i outtröttlighet att färdas (Carl XI reste ofta tjugu mil på en dag); och så vidare, ned till smaken för "stadig mat" och smaken att kläda sig med eget hår och stor värja*). Likaså igenkänna vi sonen af Ulrika Eleonora i hans hjertas verkliga godsinthet och fromhet, hans enskilda umgänges blygsamhet, mildhet, fördragsamhet, hans ömma känslighet för syskon och vänner**), och visserligen äfven i denna hans flödande böjelse för frikostighet, som (i likhet med alla hans dygder) snart nog utvecklade sig till ett för-

*) Carl XI nyttjade visserligen peruk: men icke (eller åtminstone högst sällan) förr, än under sina sista lefnadsår, då hans vackra bruna hår börjat något blekna. En stor hatare af alla fransyska moder, förbjöd han sina officerare att bära små värjor, och bar sjelf alltid en ganska ansenlig.

**) Till hvad vi derom förut berättat, kan detta ställe tilläggas ur ett bref från General Poniatowski till Konung Stanislaus, från Oczakow, genast efter Pultawa-slaget (Handl. till K. Carl XII:s Hist. D. 2): "Der Verlust der Bataille kränket den König nicht sonderlich, denn Er hoffet fest auf Gott, dass Derselbige seine Affaires bald wieder in gutem Stand setzen werde. Der Fürstin vom Holstein seiner Schwester Tod geht ihm aber sehr zu Herzen; und ich habe nimmer etwas Empfindlicheres, als diesen Fürsten, über dieser unglücklichen Zeitung die er hier erhielt, gesehen."

derfligt öfvermått. Men dessa egenskaper ingingo med andra, ögonskenligt ärfda från Farfadern och Farmodren, en sällsam blandning; hvaraf omsider blef den egna förunderliga daning, som nu står framför oss såsom Carl XII:s personlighet. Från sin store Farfader åtskildes han hufvudsakligt genom en sammansättning af snille och trånghet, en i afseende på egna handlingar obeveklig moralisk rigorism, och en i det hela fatalistisk (ehuru i christliga färgor klädd) grund-öfvertygelse; hvars melancholi, fastän djupt inåt hans innersta tillbakaträngd, förrådde sig i de stora, mörkblå, vackra ögonen oaktadt deras blixtrande eld, och i allmänhet spridde öfver anletsdragen ett visst — åtminstone för skarpsyntare betraktare märkbart — uttryck af blid sorglighet. I sjelfva verket utgjorde den förstnämnda sammansättningen hans grundskillnad äfven från farmodren: men på det vis, att, liksom hos Carl Gustaf var snille utan trånghet, så var hos Hedvig Eleonora trånghet utan snille. Dock kan ändå hvarken sägas om Farföräldrarne eller Föräldrarne, att någon af dem var rentaf ovitter. Diktens och Konstens gudomligheter, om än ömsom mer, ömsom mindre gynnade, funno likväl hos ingendera Svithiods Konungaborg tillständig. Öfverflödigt skulle här påminnas, huru rikt bildad Carl Gustaf var; huru road han, som i allmänhet kunde vara en lustig sällskapsbroder, fann sig af de vid Christinas hof uppförda "Balletterna"; huru högt han värderade Stjernhjem; huru dennes läro-

dikt "Hercules" plögade medfölja honom under hans resor. Ej mindre är kunnigt, huru läsning, vitterhet och skön konst älskades af den engalika Ulrika Eleonora, som jemväl sjelf idkade måleri, och skall särdeles i porträtter hafva lyckats. Men till och med hennes "äktenskapsdjefvul" (så kallad af hennes egna fromma läppar), den gamla Svärmodren, hade en ästhetisk sida. Fastän eljest i förstånd och bildning inskränkt, understödde hon Ehrenstrahl*), och påkostade icke litet för Architekturf; vi äga henne att tacka för t. ex. det herrliga Drottningholm. Så är ock anmärkningsvärdt, att sjelfve Carl XI, ehuru kall, sparsam och till sitt lynne temligen prosaisk, ej blott unnade sitt hof då och då en Carousell, ett mythico-allegoriskt "Värdskap", en Maskerad, utan dessutom syntes, för egen räkning, verkligt (och enkannerligen) fägnad af Skådespel**). — I sanning: hos enhvar, som känner dessa

*) Med hennes och hennes omgifnings inflytande på denne konstnär är likväl den yngre Tessin föga belåten. Se "Tessin och Tessiniana", sidd. 366, 367.

***) Att ett och annat, hvarom redan nämnts på sidd. 110—115, här på sidd. 187—190 ånyo förekommer, — i ett skick af fullständigare utförande: det torde förlåtas en afhandling, som utgifves, tills vidare, blott såsom ett åt en närmare vänkrets meddeladt — utkast.

Till vår berättelse om Svenska Theatern i Carl XI:s tid, må här tilläggas: att de unga från Upsala komma vitterhetsälskare, som voro hufvudmän för "Lejonkulan", synas varit telningar efter ett theatersällskap, som ungefär ombring 1660 stiftades i Upsala af den sedermera så ryktbare Urban Hjærne. Denne, som ansåg sig härstamma från den Danske Skalden och

omständigheter, skulle, vid uppblickandet till Carl XII:s bild, frånvaron af dylika frändskapsdrag väcka långt större undran, än närvaron.

Konungen Hjarne, hvars drapa öfver Frode den Fredgode förvärfvade honom Däniska Kronan, röjde tidigt anlag för Skaldskap, och särdeles för dramatiskt. Redan i föräldrahuset, hos en lärd fader (Kyrkoherde och Prost i Nyenskans, der Petersburg byggdes under sonens lifstid), hade han sett uppföras komedier af Terentius, och sjelf i dem agerat. Såsom student i Upsala föll han på den tanken, att förlusta sig och sina kamrater med dylika öfningar. Han förskaffade sig tillåtelse, att på Slottet, "i den bästa salen", upprätta en Skådebana; hvar till (såsom han sjelf i sina Memoirer förmåler) Professor Olof Rudbeck den äldre, "som var en älskare af allt hvad qvickt och artigt var, med all allvar och flit bidrog och halp". Han utvalde bland Studerande Ungdomen de skickligaste ämnen till aktörer han kunde finna, inöfvade dem, målade sjelf decorationer, och uppförde så ett antal svenska skådespel: "hvarigenom han blef väl ansedd både i Upsala, der på trettio år inga Komedier uppförts, och i Stockholm". Somliga öfversatte han, andra författade han sjelf. Måbända anlätades äfven Messenii. Stjernhjelm's Balletter fordrade väl alltför präktiga och kostbara tillställningar. Bland hans skådespelare voro bröderne Johan och Samuel Columbus de utmärktaste. Desse båda vänner åtföljde honom, som dessutom skref åtskilliga Visor och andra skaldestycken, på en resa till Fahlun 1665. Der vaknade Hjärnes bøjelse för Bergsvetenskap och Chemi. Men då den elfvaårige Konungen besökte Upsala 1666, ställde Hjarne, på Rudbecks uppmaning, sin theater ånyo i ordning. Hans sällskap förstärktes nu genom sönerne af den bekante mystiske Upsala-Apothekaren, Jacob och Anders Wolimhaus: den förre sedermera Grefve Gyllenborg, fader till bröderne Olof och Carl; den andre sedermera Grefve Lejonstedt (Se, om dessa alla, "Svenska Siare och Skalder" D. 2). Nu diktade Hjarne sjelf "en Tragoedia om Drottning Rosimunda och de Longobarders Konung Alboino; föreställd på Upsala Slott i Konungens närvaro".

Mellertid antager man om den Elfte Carls styrelse alltjemnt, att den, oaktadt hans egen personliga brist på litterär bildning, var för Vitterheten gynnsam, i följd af hans ädla instinkt att anse värden om litterära yrken för en konungapligt; och deremot om den Tolfte, att den, oaktadt hans betydligt mera litterära uppfostran, var för Vitterheten alldeles missgynnande och ofruktbar, i följd af hans blott krigiska och för all ästhetisk själsnjutning främmande sinnesart. Och likväl kan bevisas, att Carl XII:s ställning till fosterlandets vitterhet och skaldesång var en mera gynnsam, än hans Faders; väl öfverhufvud genom det uppeldande intrycket af hans sagosköna egenskaper och bedrifter; men äfven särskildt genom en personlig bevägenhet, hvars tillvaro man hädanefter ej längre skall förneka. Redan från begynnelsen är hans bildningskärlek märkbar i flerfaldiga drag, dem man dock ej gjort sig mödan varseblifva och sammanställa. Vid en gosse, hvars älsklings-studier voro Matematik, Cäsar och Curtius, och hvars uppträde såsom Kronprins i Upsalas Gustavianska Lärosal helsades af en Lagerlöf med of-

Ballett-drägter, brukade vid skådespelen i Drott. Christinas tid, blefvo honom härvid till låns lemnade. Ännu ett halft år före sin död påminte sig Konungen, i ett samtal med Hjärne, det nöje han vid denna Longobardiska "Tragoedia" erfarit. — Hjärnes skaldeförsök äro ytterst sällsynta; och för mig sjelf, ännu, blott genom andras beskrifningar kända. I sina åsigtter af lifvet och tingen var han en enthusiastisk Paracelsist, och (med undantag af Swedenborg) bland Sveriges Naturforskare den mest poetiske.